

REDAKTÖR: INGER DANILDA

Ungdomar i arbetslivet

– så funkar de(t)

© Arbetslivsinstitutet och författarna 2006

Arbetslivsinstitutet
113 91 Stockholm
www.arbetslivsinstitutet.se
Telefon: 08-619 67 00
Fax: 08-656 30 25

Grafisk form: Anekdot Text & Form
Omslagsbild: Frédéric Cirou
Bilder inlägga: Isabel Gradin
Tryck: EO Grafiska, Stockholm 2006

Arbetslivsinstitutet är ett nationellt kunskapscentrum för arbetslivsfrågor. På uppdrag av regeringen bedriver institutet forskning, utveckling och kunskapsförmedling.

Vi ska bidra till ett arbetsliv med goda villkor och utvecklingsmöjligheter för både kvinnor och män. I dialog med arbetslivets aktörer arbetar vi också för en hälsosam arbetsmiljö som är anpassad till människors olika fysiska och psykiska förutsättningar.

Vår forskning bedrivs inom områden som hälsa och ohälsa i arbetslivet, arbetsmarknad och sysselsättning, arbetsrätt, arbetets organisering, ergonomi och belastning, fysikaliska och kemiska hälsorisker, integration och mångfald samt utvecklingsprocesser i arbetslivet. Vi strävar efter att vår forskning ska vara mångvetenskaplig och vara till nytta för arbetslivet.

Besök gärna www.arbetslivsinstitutet.se för mer information.

Förord

Vilken roll spelar olika nätverk för ungdomar som vill ta sig in arbetslivet? Hur påverkar uppväxtområdet ungdomars förutsättningar på arbetsmarknaden? Det är några av de frågeställningar som forskare vid Arbetslivsinstitutet intresserat sig för.

Den här skriften bygger på forskning vid institutet, seminarier arrangerade i samband med utställningen The Gender Turntable på Färgfabriken i Stockholm och samtal med ungdomar. Skriften har tagits fram inom ramen för Arbetslivsinstitutets tema Arbetsliv i storstad, där ett område för forskningen varit ungdomars inträde på arbetsmarknaden, med speciellt fokus på kön och etnicitet.

Resultat av forskningen vid Arbetsliv i storstad finns också presenterad i antologin Kors & tvärs: Intersektionalitet och makt i storstadens arbetsliv utgiven av Normal förlag 2006, Gunnarsson, Neergaard & Nilsson (red.)

Innehåll

Inledning	7
Kanske behövs det en förening för "anonyma arbetslösa"?	11
Att välja utbildning och arbete – en del av framtiden	15
Vägen in i arbetslivet är som ett strategispel	21
Påverkar föreställningar om "grannskapet" möjligheterna på arbetsmarknaden?	29
Det fixade nog typ min mamma	35

Inledning

Vägen in i arbetslivet och arbetslösheten bland ungdomar är på agendan i den offentliga debatten. Ungdomar etablerar sig allt senare på arbetsmarknaden och en förklaring till detta är att de utbildar sig längre än tidigare generationer. Konjunkturer, arbetsgivarnas intresse för att anställa unga och om man tillhör en stor årskull är också faktorer som påverkar etableringsprocessen.

I avsnittet *Kanske behövs det en förening för "anonyma arbetslösa"*? berättar ungdomar, som deltar i projektet Ungas Yrkesrevansch vid Hantverksakademin i Stockholm, bland annat om hur det känns att vara ung och arbetslös. En arbetslöshet, som påverkar såväl ekonomin som hälsan. De har också idéer om det stöd som behövs för att unga ska kunna ta sig in i arbetslivet.

Ungdomsarbetslösheten drabbar i högre utsträckning än tidigare också akademiker. En stor grupp eftersom nästan hälften av en årskull idag går vidare till fortsatta studier efter gymnasiet. Men är de välutbildade ungdomarna överkvalificerade för de jobb som erbjuds? Det är en av frågeställningarna som Ulla Arnell Gustafsson, forskare vid Arbetslivsinstitutet,

tar upp i avsnittet *Att välja utbildning och arbete – en del av framtiden*.

Oavsett om ungdomar har ”rätt kvalifikationer” eller inte är det svårt för många unga att ens få ett sommarjobb, extrajobb eller en praktikplats. För att komma i arbetslivet behövs personliga kontakter och *Vägen in i arbetslivet är som ett strategispel*, skriver Caroline Tovatt, forskningsassistent verksam vid tema Arbetsliv i storstad, Arbetslivsinstitutet. Hon ger i sitt avsnitt exempel på det sociala nätverkets betydelse för ungas etablering på arbetsmarknaden.

En speciellt bekymmersam situation på arbetsmarknaden får de ungdomar som inte har en avslutad grund- eller gymnasieutbildning. En grupp som är överrepresenterade bland de som kommit att kallas ”Unga utanför”. Den grupp ungdomar mellan 16–24 år, som inte återfinns varken i arbete, utbildning eller annan sysselsättning. Det finns dock risker med kategoriseringar som ”Unga utanför” eftersom det kan leda till stereotypier och att insatser som riktar sig till gruppen kan bli stigmatiserande för deltagarna i olika ungdomsprojekt. För att bryta utanförskap är det viktigt att belysa de processer som leder till att ungdomarna inte har någon sysselsättning.

Jämförelser mellan ungdomar med utländsk bakgrund (födda utomlands och/eller med föräldrar födda utomlands) med ”svenska” ungdomar kan också leda till stigmatisering där skillnaderna mellan grupperna förstoras. Unga med utländsk bakgrund riskerar att bli problembärare när de ställs mot normen (läs det svenska). Högre arbetslöshetstal och svårigheter att komma in i arbetslivet för ungdomar med utländsk bakgrund, kan inte enbart förklaras med faktorer som utbildnings-

nivå, utbildningsresultat eller bristande språkkunskaper. Karriären på arbetsmarknaden påverkas också av den miljö där ungdomarna växer upp, social segregering och diskriminering. Något som Susanne Urban, forskare vid Arbetslivsinstitutet lyfter fram i avsnittet *Påverkar föreställningar om ”grannskapet” möjligheterna på arbetsmarknaden?*

För att belysa olika perspektiv på unga och arbetsliv inbjöd tema Arbetsliv i storstad, Arbetslivsinstitutet, under hösten 2005 till seminarier där ungdomar och de som möter ungdomarna i vardagen deltog. Avsnittet *Det fixade nog typ min mamma* av frilansjournalist Ulla Kindenberg återger några av presentationerna under seminarierna.

Bilderna i skriftens inlaga är tagna av Isabel Gradin, 21 år, från Vällingby. Isabel gör nu praktik inom ramen för ett projekt på Hantverksakademin, se sidan 14.

Kanske behövs det en förening för ”anonyma arbetslösa”?

I en lokal på Stockholms Hantverksförening på Götgatan i Stockholm berättar fem unga mellan 21–23 år om hur de ser på bland annat arbetslöshet (Sandra, Viktoria, Aref, Josef och Anders¹). Gruppen deltar i *Ungas Yrkesrevansch* och har via projektet fått möjligt att pröva olika hantverksyrken. Innan de kom till projektet var de arbetslösa, sjukskrivna eller studerade på komvux. Anders och Aref hade själva försökt att hitta lärlingsplatser hos hantverkare, men utan resultat.

För några av ungdomarna var valet av hantverk ett ”drömyrke” medan det för andra i gruppen var ett ”taktiskt val”. Josef sökte plats inom ett bristyrke för att öka sina chanser att få ett arbete och ”göra något bättre än att arbeta i en snabbmatskedja eller sitta i telefon”. Viktoria säger att hon egentligen ville satsa på silversmide, men eftersom arbetsmarknaden inte ser så ljus ut inom det området, valde hon istället ett annat yrke. Efter projektet har ungdomarna planer på att fortsätta som lärlingar, plugga vidare eller starta eget företag.

Ungdomarna beskriver hur de på olika sätt försökt att hitta

*Av Inger
Danilda*

¹ Alla namn är fingerade.

ett jobb och att de i första hand använt sig av sina kompisar. Några har använt sig av familj och släktingar.

– När man söker själv, misslyckas man, säger Viktoria.

– Man måste ha rekommendationer, annars är man körd, säger Sandra.

Några av ungdomarna tycker att de själv kan styra hur det ska gå för dem.

– Det gäller att kontakta arbetsplatser där man vill jobba och visa att man är intresserad, säger Aref.

Anders tycker att det ofta handlar om det egna engagemang-
et och inställningen.

– Förut skyllde jag på andra, men man måste ta de chanser man får, säger han.

Andra i gruppen lyfter fram hur viktigt det är att "någon skjuter på" och att man behöver stöd.

– Det är inte alltid så lätt att plocka upp telefonen och börja ringa när man varit sjukskriven, man orkar inte, säger Sandra.

– Har man varit arbetslös är det lätt att tro att andra tror att det är nått fel på en, säger Viktoria.

Gruppen tycker att det finns fördomar om arbetslöshet.

– Media belyser det här med ungdomars arbetslöshet fel. Att unga bara vill tjäna pengar och ha roliga jobb, säger Josef.

Det handlar inte om att bli rik, utan om att få en dräglig lön och kunna göra samma saker som alla andra, tycker gruppen.

Viktoria berättar att hon har kompisar som jobbar inom barnomsorgen och de har svårt att klara sig på sin lön. Aref menar att det är konstigt att han hade mer pengar när han levde på socialbidrag än nu när han utbildar sig.

– Man har olika livsstilar också. Tidigare ville jag bara ha kul.

Idag vet jag att det inte är så kul när pengarna tar slut, säger Anders.

Ungdomarna tycker att den ovisshet som man lever i som ung och arbetslös sällan uppmärksammas när arbetslösheten diskuteras. Att man mår dåligt och känner sig otrygg.

– Det är ingen höjdare alla dagar. Kanske behövs det "terapeuter för arbetslösa ungdomar". Att ha någon att prata med om hur det är att leva på existensminimum, säger Josef.

Anders föreslår grupper för "anonyma arbetslösa". För att kunna diskutera sina erfarenheter med andra och se hur de gjort i samma situation.

Aref letar efter förebilder och när han träffat folk som klarat sig på arbetsmarknaden har han känt att det kommer att gå bra för honom också – "kan han, så kan jag". Det behövs fler medmänniskor som kan ge vägledning, tips, idéer och inspiration för att man ska komma vidare tycker gruppen.

Några i gruppen tycker att de fått bra stöd både från arbetsförmedlingen och från försäkringskassan medan andra har en annan upplevelse.

– Vilket stöd du får påverkas av var du bor, säger Viktoria.

– Vilka man får kontakt med är viktigt. Man kanske inte fick kontakt med den där tjejen på AF (läs arbetsförmedlingen) som verkligen skulle kunna hjälpt, säger Aref.

– Det är svårt att veta vart man ska vända sig, tycker Sandra.

Josef menar att pengar ibland läggs på fel saker. Han var med i ett kulturprojekt för arbetslösa, som han tror startades för att "ledarna ville syssla med detta".

Att de flesta jobben förmedlas via kontakter och nätverk är något ungdomarna är väl medvetna om. Det återspeglas också i några reflektioner i slutet av samtalet

- Om jag inte får stanna där jag är som lärling då ringer jag runt och söker själv.
- Jag ska jobba på mina nätverk. Det är grunden för mig när jag ska skaffa kunder.

Fakta

Ungas Yrkesrevansch är ett projekt för personer mellan 18 och 24 år som saknar kompletta gymnasiebetyg vid Hantverksakademin i Stockholm. Hantverksakademin drivs av Stockholms Hantverksförening, som drivit hantverksutbildning sedan 1994 i samarbete med olika partners. Projektet ger den som inte fått en chans i det vanliga utbildningssystemet en möjlighet att få en praktisk hantverksutbildning som skall leda till ett arbete. Om eleven inte vet vilket yrke de skall välja får de prova på ett eller fler hantverksyrken.

Eleverna erbjuds även att läsa in kärnämnen: svenska, engelska och matematik eller andra kurser som kanske behövs i yrket. Om eleven inte blir klar under projektiden kan de få fortsätta i en ordinarie utbildning på Hantverksakademin. Ungas Yrkesrevansch, som genomförs under 2005 och 2006, är ett samverkansprojekt mellan Stockholm stads kompetensfond, Utbildningsförvaltningen i Stockholm stad, ESF-Rådet via EU programmet Växtkraft Mål 3 och Hantverksföreningen. Se vidare www.hantverksakademin.com

Att välja utbildning och arbete – en del av framtiden

Under de senaste trettio åren har det skett mycket stora förändringar när det gäller ungdomars inträde i arbetslivet. I mitten på 1970-talet arbetade nästan hälften av de unga männen i åldern 16–19 år heltid mot bara 10 procent år 2004. Motsvarande siffror för de unga kvinnorna var 40 procent respektive sex procent. Också för de äldre ungdomarna (20–24 år) har andelen heltidsarbetande sjunkit betydligt.

Till största delen kan denna stora förändring förklaras mot bakgrund av att ungdomar studerar längre. Idag börjar nästan alla ungdomar i gymnasieskolan och en stor del studerar vidare på universitet och högskolor. Regeringens målsättning är att 50 procent av en årskull skall ha börjat en eftergymnasial utbildning innan de fyllt 25 år.

Det finns också andra förklaringar till att allt färre ungdomar heltidsarbetar. En sådan har att göra med att arbetslösheten stigit generellt i samhället, vilket drabbar ungdomar hårdast. Ungdomars arbetslöshet är mer konjunkturkänslig och högre än vuxnas. Under 1990-talets krisår steg ungdomsarbetslösheten till efterkrigstidens högsta nivåer. År 1993 var över 20 procent av männen i åldern 16–24 år öppet arbetslösa på heltid. För kvin-

*Av Ulla Arnell
Gustafsson*

norna låg siffran på 15 procent. Om också deltidsarbetslösheten inkluderas – där den offentliga statistiken idag är bristfällig – skulle siffrorna bli ännu högre, och dessutom skulle kvinnornas arbetslöshet överstiga männens. Enligt en studie av förhållandena år 2002 översteg de unga kvinnornas (16-24 år) deltidsarbetslöshet de unga männens heltidsarbetslöshet (Nyberg 2005).

Ytterligare en förklaring till den senare etableringen på arbetsmarknaden hänger samman med att många unga frivilligt skjuter fram ett mer definitivt inträde i arbetslivet. Innan vuxenlivet blir på allvar vill många ungdomar pröva sig fram en tid med ströjobb, resande och alternativa levnadssätt. På många sätt har det blivit svårare att ”bli vuxen” i det postmoderna samhället, att fatta alla de beslut som detta vuxenblivande kräver. Forskaren Thomas Ziehe (1986) talar om ett ökat ”möjlighetsmedvetande” när det gäller individens livsform generellt, vari också yrkesvalet ingår. Även om de faktiska möjligheterna är begränsade finns en vision om det fria valet – det är du själv som avgör din framtid. Samtidigt som detta naturligtvis upplevs som positivt kan det även innebära en belastning, och många ungdomar väljer att skjuta fram de många beslut som övergången till vuxenlivet idag kräver.

Hur kommer då de ungas situation på arbetsmarknaden att se ut i framtiden? Detta är självfallet mycket svårt att svara på. Det finns en mängd faktorer som är osäkra. Hit hör globaliserings effekter som kommer att påverka vilka jobb som kommer att finnas kvar inom Sveriges gränser. Globaliseringen påverkar de ungas flyttningsbenägenhet och kanske kommer många av dem att arbeta utanför den svenska arbetsmarknaden. Befolkningsutvecklingen har också betydelse och denna faktor

bör rimligtvis underlätta för ungas etablering på arbetsmarknaden. Behovet av arbetskraft kommer att öka väsentligt då 40-talisterna går i pension.

Men har de unga rätt utbildning för de jobb som kommer att finnas och kommer de att vilja ha de jobb som erbjuds?

När det gäller frågan om utbildningens betydelse har denna väckt stor uppmärksamhet de senaste åren. Skälen till detta är flera. Dels har det publicerats studier som tyder på att värdet av att ha en högskoleutbildning har minskat i betydelse när det gäller att etablera sig på arbetsmarknaden (AMS 2005). Även akademiker blir arbetslösa i tjugohundratalets Sverige. Dels har det publicerats rapporter som visar att en stor grupp unga finns utanför samhället. Ungdomarna är varken i arbete eller studier, och de är inte heller registrerade som arbetslösa (SOU 2003). Det som framför allt utmärker denna grupp är den bristfälliga studiebakgrunden. Ungdomarna har ofta inga fullbordade gymnasiestudier och ibland har de också ofullständiga betyg från grundskolan. Är kanske kraven på teoretiska studier för alla ungdomar alltför höga, så höga att de kan verka exkluderande för vissa grupper? Utan fullbordat gymnasium är det idag svårt att få ett arbete.

Behöver då inte det framtida samhället en högre utbildad arbetskraft än idag? Jo, så är det förmodligen och om detta råder stor enighet. Frågan är snarare i hur hög grad en ökad utbildningsnivå krävs. Här råder en större oenighet inom forskarvärlden. Några forskare menar att utbildningsnivån under de senaste trettio åren stigit mer än den nivå som arbetsuppgifterna kräver (se exempelvis le Grand m fl 2004). Andra forskare kommer fram till det motsatta och visar att relativt många har lägre utbildningsnivå än vad som krävs (se exempelvis ITPS 2001).

Skillnaden i resultaten hänger till stor del samman med att de olika forskarna har definierat arbetsuppgifternas kvalifikationskrav på olika sätt. De har också använt olika datamaterial för sina studier. På sidan 18 redovisas siffror från en studie från den förstnämnda forskargruppen, som visar att andelen överutbildade ökat under perioden 1974 och 2000. Data kommer från Institutet för Sociala forsknings levnadsnivåundersökning, en intervjuundersökning som omfattar drygt 5000 individer i åldern 18-75 år. Tabell 1 grundar sig på intervjustavaren från dem som har en anställning, vilket gör att antalet individer reducerats till drygt 3000.

Den generellt sett förlängda utbildningstiden – som i huvudsak förmodligen är något mycket positivt – kan således få konsekvenser som inte direkt är avsedda eller funktionella. Dit hör problemet med överutbildning, vilket kan innebära att många unga känner sig lurade och svikna när deras utbildningssatningar inte ger utdelning i jobb de förväntat sig. Dit hör också problemet med att en grupp unga inte klarar av de minimikrav på teoretisk utbildning som anses nödvändig i det postindustriella samhället. De har svårt att över huvud taget hitta en syssel-

Tabell 1. Andel underutbildade, rätt matchade och överutbildade bland anställda 1974 – 2000.				
	1974	1981	1991	2000
Underutbildade	18 %	16 %	18 %	16 %
Matchade	65 %	59 %	52 %	48 %
Överutbildade	18 %	26 %	30 %	37 %
SUMMA	100 %	100 %	100 %	100 %

Källa: Sid. 296, le Grand m fl (2004)

sättning de kan försörja sig på, att hitta en plats som inkluderar dem i samhället.

Många unga upptäcker att det jobb de söker blir tillsatta med personer med betydligt högre utbildning än de själva har. Som jag ser det har vi här att göra med två olika processer. Den första handlar om att det förmodligen är så att ju högre utbildning en individ har, desto lättare är det att få arbete. Det är väl känt att arbetslösheten är större bland dem som har lägre utbildning. Man talar om en ”jobbkö”, där de med högre utbildning generellt sett kommer före dem med lägre utbildning.

Den andra konsekvensen, kopplad till den förlängda utbildningen i samhället, har inte uppmärksammats i särskilt hög grad. Många studerande ungdomar jobbar extra bredvid studierna för att höja sin levnadsstandard och klara sig bättre på sina studiemedel. Denna grupp blir större ju fler som studerar allt längre. Detta är förmodligen en förklaring till varför de ”korta deltiderna” (1–19 timmar per vecka) ökat i omfattning de senaste decennierna. Denna grupp studerande och deltidsarbetande är förmodligen en attraktiv grupp för många arbetsgivare. De är unga, de vill jobba deltid och blir därför inte utslitna av monotona arbetsuppgifter. De är språkkunniga och har hög social kompetens. De passar in på det postindustriella tjänstesamhällets arbetsmarknad.

När det råder konkurrens om jobben – även de okvalificerade – är det kanske de lågutbildade ungdomarna som förlorar i denna konkurrens. De ungdomar som skulle behöva dessa jobb som ett led i sin vuxenetablering på arbetsmarknaden. Nu upp-tas de av studerande ungdomar, som extraknäcker inom en sektor på arbetsmarknaden där de inte planerar sin framtid.

Referenser

AMS (2005) *Arbetsmarknadsutsikterna för år 2005 och 2006*. Ura 2005:2. Arbetsmarknadsstyrelsen.

le Grand m fl (2004) *Överutbildning eller kompetensbrist? Matchning på den svenska arbetsmarknaden 1974-2000*. Ingår i Bygren m fl (red.) *Familj och arbete – vardagsliv i förändring*. SNS förlag.

ITPS (2001) *Under- och överutbildning på 2000-talets arbetsmarknad*. Institutet för tillväxtpolitiska studier.

Nyberg (2005) *Arbetsmarknadsstatistiken – ideologi eller verklighet?* Arbetsmarknad & Arbetsliv, nr 1, s 45-55. Arbetslivsinstitutet.

SOU (2003) *Unga utanför*. Statens offentliga utredningar 2003:92. Utbildnings- och kulturdepartementet.

Ziehe (1986) *Ny ungdom. Om ovanliga lärprocesser*. Norstedts förlag.

Vägen in i arbetslivet är som ett strategispel

Är vem du känner viktigare än vem du är när du söker jobb? Den här artikeln beskriver erfarenheter från en studie om ungdomar, som arbetar inom en snabbmatskedja i Storstockholm, och deras väg in i arbetslivet (Tovatt 2006). Ungdomarna fick i intervjuer berätta om hur de tagit sig in i arbetslivet; hur de fick sina första extra- och sommarjobb; vilka jobbsökarmetoder de använde och vilka personer i deras närhet som skapat öppningar in i arbetslivet?

Idag tillsätts mellan 60-85 % av alla jobb informellt och via kontakter (se exempelvis Ekström 2001, Okeke 2001). Detta trots att det finns en lag² som säger att alla jobb ska utlysas genom annonsering och/eller via arbetsförmedlingen. En viktig fråga är hur rättvis arbetsmarknaden är när kontakter är bästa vägen till ett jobb? Fungerar nätverksrekrytering till exempel lika bra för alla? Nej, forskning på området visar att ungdomar och personer med invandrabakgrund missgynnas när tjänster tillsätts via kontakter (Behtoui 2004). Unga männi-

Av Caroline
Tovatt

² Lag (1976:157) om skyldighet för arbetsgivare att anmäla ledig plats till den offentliga arbetsförmedlingen.

skor missgynnas eftersom de inte tagit sig in på arbetsmarknaden och därmed har begränsat med kontakter kopplade till arbetslivet. Utan några egna kontakter ökar betydelsen av att ha föräldrar som är förankrade i arbetslivet och som kan hjälpa till med tips. Har man inte växt upp i Sverige, gått i skola eller jobbat här känner man – i alla fall inledningsvis – färre personer och har färre ingångar till nätverk kopplade till arbetsmarknaden.

Eftersom kontakter skapar nya kontakter betyder det också att ungdomar som växer upp i ett område med hög arbetslöshet har färre vuxna i omgivningen, som kan fungera som resurser för dem när de försöker ta sig in på arbetsmarknaden. Ungdomar som har svenskfödda föräldrar med välförgrenade sociala nätverk och de som växt upp tillsammans med andra vars föräldrar är väl etablerade i arbetslivet har det generellt lättare vid sitt arbetsmarknadsinträde. På det här sättet återskapas de orättvisa villkor som redan finns på arbetsmarknaden. De som lever i områden där de flesta är etablerade släpps in. Och tvärt om, de som lever i områden där det råder hög arbetslöshet stängs ofta ute.

Sociala nätverk och kontakter är alltså en viktig del av ungdomars etablering och karriär i arbetslivet (Ungdomsstyrelsen 2005). Men, vad är då egentligen ett socialt nätverk? Figur 1 på sidan 23 gestaltar något förenklat det som kan betraktas som en individs sociala nätverk. Ett socialt nätverk är de relationer som direkt eller indirekt är kopplade till individen. För en ung människa kan nätverket bestå av familj, släkt, vänner från grund- och gymnasieskola, vänner från föreningar, nuvarande och tidigare kollegor och grannar. Centralt när det gäller de sociala nät-

*Figur 1
Ett socialt nätverk är de relationer som direkt eller indirekt är kopplade till individen.*

verkens betydelse på arbetsmarknaden är vilka möjligheter kontakterna kan skapa.

Möjligheter kan skapas direkt exempelvis genom att en förälder hjälper sitt barn så att hon/han får jobba extra på föräl-

derns arbetsplats. Möjligheter kan också skapas indirekt exempelvis genom att föräldern frågar personer i sitt nätverk om hjälp och på så sätt fixar jobb åt sitt barn. När det gäller betydelsen av ett socialt nätverk skiljer flera forskare mellan sociala nätverk som hjälper individen att "get by" och som hjälper henne/honom att "get on" (se exempelvis MacDonald m fl 2005). Vissa nätverk fungerar framför allt som emotionellt och praktiskt stöd (get by) medan andra skapar öppningar och möjligheter i arbetslivet (get on).

För att mer konkret visa på hur komplext det är med sociala nätverk och vilka möjligheter dessa skapar följer några exempel från intervjuer med ungdomarna i den studie, som nämndes i inledningen. Ungdomarna fick i studien berätta om sina nätverk och frågorna handlade bland annat om:

- Hur stora familjer/släkter de hade?
- Vilka vänner och bekanta de höll kontakt med?
- Vilka positioner på arbetsmarknaden familjemedlemmar, vänner och bekanta hade?
- Vilka i nätverket som erbjudit sig att hjälpa dem när det gällde att hitta jobb?
- Vilka de skulle vända sig till om de var desperata och behövde ett arbete?

Ungdomarna fick även rita upp sin nätverkskarta, som delvis påminner om figur 1 på sidan 23, där det framgick hur många individer som fanns i deras nätverk, vilka som var kvinnor respektive män och vilka som hade invandrarbakgrund respektive svensk bakgrund. Se exempel på sidan 25–26.

Louise

Louise är född i södra Sverige med svenskfödda föräldrar. Pappan arbetar inom turistnäringen och mamman som lågstadielärare. Louise började tidigt jobba extra och redan som 15-åring fick hon sitt första jobb på ett fik. Under hela gymnasieperioden och på sommarloven jobbade hon på fiket, i en butik och i ett stall. Alla jobb har hon fått via kontakter. I 20-årsåldern flyttade Louise på egen hand till Stockholm. Då drog hennes pappa i de kontakter han hade där och när hon ville jobba i Visby en sommar tipsade han henne om vilka hon skulle vända sig till. Pappans nätverk sträcker sig över hela Sverige. Louise har aldrig varit arbetslös och heller aldrig besökt arbetsförmedlingen.

Ibrahim

Ibrahim är född och uppväxt i norra Indien. Hans pappa är affärsman och mamman är hemmafru. I 20-årsåldern flyttade han till Sverige utan att ha några kontakter här. Däremot har han släktingar som bor och arbetar i Kanada, USA och Storbritannien. I Indien läste han några år på universitetet, men i Sverige har han via arbetsförmedlingen hamnat inom restaurangbranschen. Ibrahim tror inte på att nätverk och

kontakter kan ta honom dit han vill. För, som han säger, är det någon som får tips om ett bra jobb håller de tätt om den informationen och söker jobbet själva. De flesta i hans bekantskapskrets vill ta sig bort från den lågbetalda servicesektorn till mer kvalificerade arbeten. Ibrahim är tveksam till att han någonsin kommer att släppas in på mer kvalificerade arbeten i det svenska arbetslivet. Hans strategi för framtiden är istället att starta företag i ursprungslandet tillsammans med sin far och bror.

Azar

Azar är född och uppväxt i Sverige. Bägge hennes föräldrar kom som arbetskraftsinvandrare för över 30 år sedan. Hennes pappa kör taxi och mamman är förtidspensionerad. Hon har alltid bott och gått i skola i en invandrantät förort till Stockholm. Alla i hennes nätverk har invandrarbakgrund. De flesta som hon känner jobbar inom den lågbetalda servicesektorn. Hennes tidigare arbeten, som städare och kassabiträde, fick hon via kontakter kopplade till släkten. Trots att

hon trivs bäst med de vänner och släktingar som kommer från samma bostadsområde har hon valt att söka sig till en restaurang belägen i inners-taden. Personalen där kommer från olika områden i Stockholm och det gör att hon med tiden kommer få nya nätverk, menar hon.

Håkan

Håkan är född och uppväxt i liten by i norra Sverige. Hans föräldrar är bägge svenskfödda. Hans pappa jobbar på fabrik och mamman är barnskötare. De jobb Håkan har haft på uppväxtorten har han fått genom att kontakta arbetsgivare direkt eller via vänner och bekanta. Efter militärtjänstgöringen flyttade han till Stockholm pga. en tjej han träffat. Jobbet i Stockholm fick han efter att ha lämnat in en ansökan över disken på snabbmatskedjan. Kollegorna på restaurangen utgör idag den sociala bas han har i Stockholm. Nätverket som han fått med sig och skapat under sin uppväxt har inga länkar som sträcker sig ner till Stockholms arbetsmarknad.

Exemplen visar att det är en mängd olika faktorer som påverkar vilka möjligheter en individs nätverk kan skapa. Håkan, Ibrahim och Louise har alla lämnat uppväxtorten, men villkoren för dem i arbetslivet ser helt olika ut beroende på deras respektive nätverk. Louises nätverk – främst genom hennes pappa – sträcker sig över hela Sverige och skapar öppningar var hon än är. Medan Håkan, som också har sin släkt och familj i Sverige, inte har fått någon hjälp av sitt nätverk sedan han lämnade uppväxtorten. Ibrahims släktingar skapar inga möjligheter på arbetsmarknaden i den Stockholmsförort som han bor i, men när han vill starta och expandera sitt företag kan han genom sina släktingar få ingångar på flera olika marknader i världen. Azar har inte flyttat från sin uppväxtort – den invandrarstäta stockholmsförorten – men för att bredda sitt sociala nätverk söker hon sig till en restaurang i innerstan i Stockholm.

En ung människa möjligheter påverkas med andra ord av faktorer som migration, föräldrarnas etablering på arbetsmarknaden samt deras sociala nätverk och den socioekonomiska sammansättningen i uppväxtområdet. En ung människas framgångar i arbetslivet kan därmed inte alltid kopplas samman med den enskilde individens kompetens och/eller motivation. Om man som ung ser att de hinder man stöter på för att komma in i arbetslivet ofta finns i strukturen på arbetsmarknaden blir det kanske lättare att möta motgångar och ”dörrvakter”. De dörrvakter som sorterar och väljer vilka som ska släppas in eller stängas ute i arbetslivet.

Ser man vägen in i arbetslivet som ett strategispel blir det kanske lättare att orka ta sig vidare. I spelens värd händer det lätt att nybörjare går vilse eller tar omvägar. Genvägarna känner bara de initierade till, och givetvis de som känner de ”initierade”. Det handlar om ett givande och tagande. Tipsar du mig så tipsar jag dig. I spelens värld handlar det ofta om ”trial and error”. Att man testar, misslyckas och testar på nytt. Man lär sig av misstagen utan att ta det som ett personligt nederlag. I arbetslivet är det dock knepigare. Att bli bortvald ses sällan som något lärorikt eller som en positiv erfarenhet att ta med sig i bagaget. I spelens värld kan motgångar bli en kick som driver en att utveckla strategier för att hitta nycklar och nya dörrar. I verkligheten tas ofta ett ”tack för visat intresse” emot som ett bevis på att man inte duger. I spelens värld tror man sällan att den som kom längre än en själv är mer rätt utan undrar istället: Hur knäckte hon/han koden?

Att betrakta arbetslivet som ett spel ändrar dock inte det faktum att det ofta är vem du känner som är viktigare än vad du

kan när man söker arbete. För att skapa ett rättvisare system på arbetsmarknaden både för arbetssökande och arbetsgivare måste individens kompetens och kvalifikationer väga tyngre än kontakter. Under tiden borde arbetsmarknadens "manual" skrivas om så det blir klart och tydligt för alla hur det egentligen fungerar i arbetslivet.

Referenser

- Behtoui (2004) *Unequal Opportunities for Young People with Immigrant Backgrounds in the Swedish Labour Market*. Labour: Review of Labour Economics and Industrial Relations, Vol. 18, No. 4, pp. 633-660.
- Ekström (2001) *Arbetsgivarnas rekryteringsbeteende*. Forskningsrapport 2001:3. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU).
- MacDonald m fl (2005) *Growing Up in Poor Neighbourhoods: The Significance of Class and Place in the Extended Transitions of "Social Excluded" Young Adults*. Sociology. Volume 39(5):873-891. Sage Publications.
- Okeke (2001) *Arbetsförmedlingens marknadsandelar*. AMS utredningsenhet. Arbetsmarknadsstyrelsen.
- Tovatt (2006) *Det fixade nog typ min mamma. Betydelsen av sociala nätverk för ungdomars arbetsmarknadsinträde*. Ingår i Gunnarsson, Neergaard & Nilsson (red.) *Kors och tvärs. Intersektionalitet och makt i storstadens arbetsliv*. Normal förlag.
- Ungdomsstyrelsen (2005) Fokus05. *En analys av ungas etablering och egen försörjning*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:10.

Påverkar föreställningar om "grannskapet" möjligheterna på arbetsmarknaden?

I *Sagan om Ringen* finns det en plats som kallas för *Mordor*. Den representerar den mörka sidan där det onda har makten. Det är en föreställd plats i en berömd bok och film. Så kallade fattiga, invandrartäta, segregerade och utsatta grannskap presenteras också som *Mordor* i det verkliga livet: som områden vilka dominerar av en kraft som exkluderar deras invånare från ett "normalt liv".

Sedan 1990-talet har forskning om effekter av koncentration av sociala problem – grannskapseffekter – ökat. Utgångspunkten är att lokala sociala förhållanden försämrar invånarnas möjligheter att skapa ett "gott liv" genom exempelvis dåliga förebilder och begränsade sociala nätverk. Framför allt handlar det om uppväxtmiljöns betydelse för ungdomars socialisering. Uppväxt i ett bostadsområde med koncentration av sociala problem förväntas försämra betygen, öka risken för sociala problem samt minska utsikterna att göra utbildnings- och arbetsmarknadskarriär.

Men analyserna är delvis motsägelsefulla och har flera olika

Av Susanne
Urban

problematiska aspekter. Det är lätt att använda statistik som stöder föreställningen om "mörka grannskap" som skapar fattiga människor som är marginaliserade i samhället. I det här avsnittet diskuteras några av de problematiska aspekter som föreställningen om "segregerade" förorter för med sig.

I min avhandling *Att ordna staden* (Urban, 2005) konstaterar jag att diskussionen om stadsdelar med låga medellöner och hög arbetslöshet har förändrats från att handla om orättvisa boendeförhållanden och trångboddhet till en föreställning om att själva bostadsområdet ytterligare förstärker socialt utanförskap – främst i betydelsen arbetslöshet – för dess invånare. Det finns en oro för att invånarna i socialt utsatta bostadsområden kommer att utveckla andra normer än de som gäller i övriga samhället.

Avvikande normer utgör ett allvarligt hot mot möjligheten att upprätthålla ett demokratiskt välfärdssamhälle. Det anses hota ett gemensamt "kitt" som håller samhället samman. I de värsta framtidsscenarierna skapas det lokala nätverk som motarbetar majoritetssamhällets grundläggande värderingar. Det blir speciellt hotfullt när koncentrationen av fattigdom och utanförskap sammanfaller med "annan etnisk bakgrund", "annan kultur" eller "annan religion".

Koncentration av nyanlända invandrare befaras leda till bristande språk, stigmatisering av området, ökad utflyttning, utarmning av skolorna och så vidare. Brist på positiva rollmodeller befaras leda till att ungdomar inte ser några möjligheter på den svenska arbetsmarknaden och att de dras in i mer eller mindre kriminella ungdomsgäng och socialiseras in i en "bidragskultur".

Parallellt med ovanstående diskussion finns en annan som framhåller värdet av mångkulturalism som förväntas stimulera kreativa miljöer, småföretagsamhet och spännande kultur. Båda diskussionerna framhåller att invånarna blir påverkade av den lokala boendemiljön utöver egen social bakgrund, vilket återspeglas i segregationen på arbetsmarknaden. Den så kallade Storstadspropositionen beskrev problemet så här:

"Segregationen är en ödesfråga för Sverige. Segregationen hotar att undergräva den grundläggande förutsättningen för varje samhälle: medborgarnas känsla av ansvar för varandra och för samhället. I många storstäder runt om i världen existerar inte längre detta grundläggande ansvar. I slutänden av segregationsspiralen finns ett uppdelat samhälle, där en stor grupp ställs utanför. Det är ett samhälle som alla förlorar på, eftersom det i dess spår följer ökade sociala spänningar, otrygghet och kriminalitet. Istället för solidaritet och samhörighet, så blir egenintresse och misstro grunden i samhället" (sid. 8, Proposition 1997/98:165)

Analyser av bostadssegregationen och dess effekter visar för det första att det är stor skillnad mellan bostadsområden och skolors sociala sammansättning. Men studier som analyserar skillnader mellan olika grannskap, i till exempel: politiskt engagemang, föreningstillhörighet, skolbetyg, arbetslöshet eller eget företagande, kommer fram till att en stor del av variationer kan förklaras med invånarnas olika socioekonomiska förutsättningar. Själva sammanboendet eller grannskapandet tillför ytterst lite. Av den variation som verkar tillkomma av de lokala förutsättningarna beror det mesta också på socioekonomiska faktorer och inte på "invandrartäthet" eller "svenskgleshet".

Föreställningen om "de invandrartäta bostadsområdena" och om hur livet ser ut för dess invånare påverkar dess invånare. Föreställningen om deras bostadsområde läggs till föreställningen om deras etniska bakgrund. Ungdomar med utländsk bakgrund som bor i så kallade utsatta bostadsområden och kämpar för att etablera sig på en allt tuffare arbetsmarknad möter förväntningar om bidragsberoende, oengagemang, en exotisk annorlunda kultur och/eller förväntningar om att vara speciellt entreprenöriella.

Föreställningen om invånare från de mest kända "invandrartäta bostadsområdena" får konkreta konsekvenser i form av särbehandling och diskriminering på arbetsmarknaden, vilket förstärker effekten från föreställningen om hur exempelvis "mörkhyade" eller hur "muslimer" är. Föreställningen om hur individer från ett bostadsområde "är" ger en bidragande förklaring till varför ungdomars karriärer på arbetsmarknaden skiljer sig åt beroende på vilket bostadsområde de har vuxit upp i och vilken skola de har gått i.

Sammanfattningsvis beror svårigheten för dem som bor i dessa bostadsområden att få arbete främst på individernas olika förutsättningar (utbildning, kunskap om arbetsmarknaden, nätverk) och på andras förutfattade meningar baserade på "etnicitet" och bostadsområde.

Förutsättningarna för ungdomars etablering på arbetsmarknaden påverkas till största delen av hur arbetsmarknaden fungerar och hur rekryteringen går till. Om ungdomar från socialt utsatta bostadsområden får ytterligare svårigheter på grund av sitt bostadsområde kan det också förklaras med att *föreställningen* om området och skolan på något sätt får betydelse i rekryte-

ringsprocessen. Även om de lokala sociala nätverken inte är tillräckligt starka för att sprida normer och beteenden till andra bostadsområden kan *föreställningarna* om det lokala sociala livet lätt utökas till grannområdena, så att de också blir drabbade av stigmatisering och negativa förväntningar.

Möjligheten att asocialt beteende skulle smitta mellan bostadsområden – som det spekulerades om i Paris-kravallerna – är osannolikt. Eftersom sociala beteenden till så liten del verkar "smitta" inom ett bostadsområde, verkar det än mindre sannolikt att det skulle smitta från ett bostadsområde till ett annat. Slutsatsen är att den mörka kraften inte kan lokaliseras till avgränsade lokala bostadsområden likt *Mordor*, utan snarare finns inbäddat i hela samhällslivet som den mörka sidan i *Stjärnornas Krig*. Det är inte tillräckligt att skicka en oskuldssfull Hobbit för att förstöra ringen som möjliggör det onda att få makten. Det onda finns hos var och en av oss och måste bekämpas på en bredare front än som lokala åtgärder.

Referenser

- Proposition (1997/98:165) *Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet*. Finansdepartementet.
- Urban (2005) *Att ordna staden. Den nya storstadspolitiken växer fram*. Arkiv förlag.

Det fixade nog typ min mamma

Av Ulla
Kindenberg

Gymnasieungdomar, lärare, arbetsförmedlare, forskare och syokonsulenter fanns bland deltagarna när tema Arbetsliv i storstad, Arbetslivsinstitutet, i slutet av 2005 inbjöd till två seminariedagar om ungdomar och arbetsliv på Färgfabriken i Stockholm.

Den första dagen, som hade temat *Det fixade nog typ min mamma*, var ungdomar huvudmålgruppen. På seminariet presenterades fakta om arbetsmarknaden, vilka motgångar man inte ska ta personligt och deltagarna fick tips och inspiration av bland annat sångerskan Ayesha. Andra dagen var medelåldern högre bland medverkande och åhörare när forskare och praktiker talade om ungdomars yrkesval och vägar till jobb på temat *Ungdomar i arbetslivet – så funkar de(t)*. Som diskussionsunderlag användes ungdomarnas reflektioner från den första seminariedagen.

Du är fördel!

– Tro på dig själv. Du kan bara du vill och ju mer blandad du är som person desto större fördel är du! Du kan komma nästan hur långt som helst om du bestämmer dig för vad som är din grej och jobbar på det.

Det var i korthet budskapet från sångerskan, låtskrivaren, skivbolagsdirektören och föreläsaren Aeysha Quraishi som sällan kallar sig något annat än bara Aeysha. Hon gav en drastisk och målande skildring av hur hennes karriärväg sett ut hittills. Hennes skildring av sin utveckling från sällsynt skoltrött gymnasist i Blackeberg ("jag var nog borta 70 procent av tiden") till den hon är idag var både inspirerande och tänkvärd och blev hörbart uppskattad.

Ändå var artistbanan något som Aeysha inte bestämde sig för förrän ett par år efter att hon slutat gymnasiet. Efter mötet med en skivbolagsdirektör som ville skriva kontrakt, styra och bestämma efter att ha hört hennes demo-CD bestämde hon sig på stående fot. Att vara beroende av ett bolag som styrde var inte hennes grej. Samtidigt visste hon att det hon verkligen ville göra var att sjunga.

– När jag gick därifrån tänkte jag att allt det som den där gubben och hans skivbolag gör kan jag göra själv. Det gjorde hon också. För att klara det förvandlade hon sig till tre personer. Som gymnasisten Lisa, som höll på med ett specialarbete om musikindustrin, ringde hon till folk i branschen för att skaffa kunskaper. Som agenten Nina Bergström ringde hon runt och lanserade Aeyshas kommande skiva och ibland ringde hon upp som sig själv för att få det lite mer personligt. Skivan blev en succé.

Och Ayesha blev förstas ännu mer övertygad om det rätta i att ta itu själv med saken, om man vill få något gjort.

– Jag fortsatte på mitt spår, det är det som funkar. Om jag måste vänta på att andra ska göra något, händer det inget! Men när jag tog tag i allt själv gick jag från noll till skivbolagsdirektör! Hon hoppas att hon kan inspirera andra till att tro på sig själva och våga göra sin grej. För då kan man lyckas.

Fikarumskunskap underlättar

Forskaren Fredrik Hertzberg, från Arbetslivsinstitutet talade om *Vett och etikett i arbetslivet*. Det handlade om "fikarumskunskap" dvs. om de synliga och osynliga regler som finns för vad man ska göra och inte göra för att passa in på en arbetsplats. Reglerna gäller många olika saker. Det handlar om hur man hälsar, hur man klär sig, hur man pratar, frågar och skämtar och mycket annat.

De sociala reglerna på arbetsmarknaden och i arbetslivet ökar i betydelse. Det innebär att "godtagbarhet" ofta väger tyngre än "lämplighet". Att en person "passar in" betyder allt mer, när chefen ska göra sitt val bland ett antal sökande. Det är i många fall viktigare än de formella yrkeskunskaperna.

– Det finns uppenbara avigsidor med den här utvecklingen, konstaterade Fredrik Hertzberg. Kravet på social kompetens kan vara diffust och innebära risk för dold diskriminering genom att det ofta egentligen handlar om att vara lik de som redan finns på jobbet. Utrymmet blir allt mindre för att släppa in dem eller den som sticker utanför ramen. Det drabbar dessutom ofta invandrade ungdomar negativt mer än det drabbar svenska ungdomar och det drabbar killar och tjejer olika.

Man kan ha olika syn på hur rimliga eller orimliga de sociala reglerna i arbetslivet är, konstaterade Fredrik Hertzberg. Men oavsett vad man tycker om dem finns de där. Det kommer man inte runt. Han sa också att många av reglerna är orättvisa eftersom de inte ställer samma krav på alla. De kanske man vill ifrågasätta och göra motstånd mot. Det kan vara svårt men då gäller det att våga och det kan vara lättare om man gör det tillsammans med några andra.

Mer status åt förorten!

Carlos Rojas Beskow, journalist och redaktionschef på den hyllade tidningen Gringo vill hjälpa till att höja statusen på förorten. Gringo, som han startade tillsammans med Zanyar Adami har blivit ett verktyg i kampen för den höjda förortsstatusen. Detta "Sveriges svenskaste magasin" som driver med både svennar och blattar har bland annat fått *Stora Journalistpriset* för Årets förnyare 2005.

Varför ska man dra till innerstan? undrade Carlos Rojas Beskow. Själv tycker han att Vårberg, en förort i sydvästra Stockholm, är något av det finaste som finns. Där växte han upp med sin svenska mamma och spanska pappa och dit längtade han snart tillbaka när han bodde ett tag i tredje hand vid Hornstull. Nu bor han i grannförorten Vårby Gård, men Vårberg och friden kring centrumtorget liknar inget annat tycker han. Han är orolig över den "brain-drain", som pågår från förorten. Det gäller att fler får upp ögonen för vilka värden och vilken kreativitet det finns i miljonprogramområdenas alldeles egna kultur.

Det handlar om att förändra bilden av förorten och förortsungar. En bild som idag mest förknippas med "hot, offer och exotiska undantag". Men tyvärr har alltför många unga i förorten själva en negativ bild och de har som främsta mål att "lyckas så de kan flytta till innerstan".

– Vi ser ner på oss själva och då förstärker vi den bild av förorten som dom ger, som aldrig varit där. Och dom som aldrig varit där är många, enligt Carlos Rojas Beskow, som sa att de svenskar som har besökt New York är fler än de som satt sin fot i Alby. Men han är optimistisk och tror att statusen är på väg upp.

– Folk skriker efter förortsungar nu! Snart kan vi sluta kompromissa och byta namn och ta bort dialekten.

Om raka, krokiga och otrampade spår

Lidija Kolouh, utredare på Ungdomsstyrelsen, beskrev ungdomarnas många gånger vindlande och osäkra väg ut på arbetsmarknaden. I sitt anförande *Raka, krokiga och otrampade spår i ungdomars etableringsprocess* konstaterade hon att den linjära processen (raka vägen) till jobb inte är något för dagens unga vuxna. Det handlar mera om en ”jojo-process” fram och tillbaka med många uppbrott och avbrott samt om att kombinera jobb och studier. För de flesta är åren mellan 20 och 30 därför fyllda av ”kampen för ett självständigt liv”. Skulle man kort fånga in skillnaden vad som kännetecknar vuxenliv ser unga och vuxna högst olika på det. Vuxna tycker att avslutade studier är ett av kännetecknen på vuxenliv. Unga tycker inte de avslutade studierna är lika viktiga, de är ”mer åt det livslånga lärandet”.

Lidija Kolouh refererade till en undersökning bland privata arbetsgivare där 70 procent tyckte att god social kompetens var det allra viktigaste vid rekrytering. Därför behöver unga människor lära sig mer om hur arbetsmarknaden ser ut och om arbetsgivarnas krav samt förväntningar. De behöver också lära sig mer om vikten av kontakter och referenser och om sådant som att förhandla om lön samt arbetsvillkor. Överhuvudtaget borde skolan göra mer för att förbereda eleverna för arbetslivet, tyckte Lidija Kolouh. Kunskapsinhämtning är förstås viktig, men det räcker inte.

Intervjuer med unga människor visar att lärarna är jätteviktiga personer för dem och skolan som social arena. Erfaren-

heterna från skolan sätter spår som har stor betydelse för ungas etablering i vuxenlivet. Men det är inte bara skolan som ska ta mer ansvar för elevernas väg ut i yrkeslivet, sa Lidija Kolouh. Arbetsgivarna behöver också engagera sig mer. Kort sagt behövs samverkan mellan skola och arbetsliv. Det görs många bra saker, men det behövs mer.